

Depreme İlişkin Komplo Teorilerine Yönelik Tutumların Belirlenmesi: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması

Determining Attitudes Towards Conspiracy Theories Related to Earthquake: A Scale Development Study

Yalçın KARAGÖZ

Prof. Dr. | Prof.

Düzce Üniversitesi, İşletme Fakültesi,
Sağlık Yönetimi Bölümü, Düzce, Türkiye
Düzce University, Faculty of Business Administration,
Department of Health Management, Düzce, Türkiye
yalcinkaragoz@duzce.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-5642-6498>

Yusuf KARAŞIN

Corresponding Author | Sorumlu Yazar

Öğr. Görevlisi | Lecturer

İstanbul Gedik Üniversitesi, Gedik Meslek Yüksekokulu, Tıbbi Hizmetler ve
Teknikler Bölümü, İstanbul, Türkiye
İstanbul Gedik University, Gedik Vocational School, Department of Medical
Services and Techniques, İstanbul, Türkiye
yusuf.karasin@gedik.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-4594-9290>

Mustafa FİLİZ

Dr. Öğr. Üyesi | Asst. Prof.

Artvin Çoruh Üniversitesi, İşletme Fakültesi,
Sağlık Yönetimi Bölümü, Artvin, Türkiye
Artvin Çoruh University, Faculty of Business Administration,
Department of Health Management, Artvin, Türkiye
mustafa2108@artvin.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-7445-5361>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 24.01.2024

Kabul Tarihi | Accepted: 14.09.2024

Yayın Tarihi | Published: 31.12.2024

Atıf | Cite As

Karagöz, Y., H., Karaşin, Y., & Filiz, M. (2024). Depreme ilişkin komplo teorilerine yönelik tutumların belirlenmesi: bir ölçek geliştirme çalışması. *Hitit Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(3), 502-516. <https://doi.org/10.17218/hititsbd.1424897>

Yazar Katkıları: %34-%33-%33

Değerlendirme: Bu makalenin ön incelemesi iki iç hakem (editörler-yayın kurulu üyeleri) içerik incelemesi ise iki dış hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi. Benzerlik taraması yapılarak (Turnitin) intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Etik Bildirim: husbeditor@hitit.edu.tr
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/hititsbd>

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Author Contributions: 34%-33%-33%

Review: Single anonymized - Two Internal (Editorial board members) and Double anonymized - Two External Double-blind Peer Review
It was confirmed that it did not contain plagiarism by similarity scanning (Turnitin).

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while conducting and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Complaints: husbeditor@hitit.edu.tr
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/hititsbd>

Conflicts of Interest: The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

Copyright & License: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0

Determining Attitudes Towards Conspiracy Theories Related to Earthquake: A Scale Development Study*

Abstract

The aim of this study is to develop a psychometric measurement tool that evaluates society's attitude towards conspiracy theories about the earthquake. For this purpose, 369 people who were indirectly or directly affected by the earthquakes centered in Kahramanmaraş on 06.02.2023 were included in the scope of the study. Data were collected from the participants through a data collection tool that included a scale consisting of a total of 20 items and a survey for demographic information. When the participants were considered in terms of demographic data, it was determined that 245 of the 369 participants were female (66.4%) and 124 were male (33.6%). In terms of age, it was determined that the most participants were between the ages of 18-22 (n=181, 49.1%). When the participants were examined in terms of education level, it was determined that most participants had an education level of college or below (n=170, 46.1%). After the data was collected, it was subjected to explanatory and confirmatory factor analysis. Explanatory factor analysis was conducted with IBM SPSS, and confirmatory factor analysis was conducted with IBM AMOS package program. As a result of exploratory factor analysis, 2 factors containing 20 statements were found. The factors were named "artificial method" and "international forces" in a way that best explains the statements collected under them. The artificial method factor consists of 5 expressions and the international forces factor consists of 15 expressions. The explained variance ratio of the scale developed within the scope of the study is 70.736 (70.736%). In addition, a statistically significant result was obtained since the result of the Bartlett test was determined as $p < 0.05$. Confirmatory factor analysis was applied to the data to confirm the structure obtained as a result of exploratory factor analysis. When the model fit indices (CMIN/df (χ^2/sd)=3.17, NFI=0.915, IFI=0.935, CFI=0.935, TLI=0.927, AGFI=0.921, SRMR=0.0454) of the model obtained as a result of the analysis were examined, it was found to be a perfect fit. In addition, the sub-factors (artificial method and international powers) provide model fit in terms of AVE (Artificial method AVE value=0.53, international powers AVE value=0.70) and CR (Artificial method CR value=0.71, international powers CR value=0.95) values. This shows that the scale developed by exploratory factor analysis was also confirmed by confirmatory factor analysis. The Cronbach α coefficient of the developed scale (for 20 statements) was calculated as 0.970 (artificial method=0.816, international Powers=0.974) and it was concluded that it was highly reliable. As a result, it was decided that the developed scale could be used to determine conspiracy theory attitudes towards the earthquake. It is predicted that there is a high probability of believing in earthquake conspiracy theories due to the possibility of triggering an earthquake. In this study, a scale was developed for thoughts that bring this possibility to the fore. The fact that no earthquake conspiracy scale has been found in the literature reveals the originality of the developed scale.

Keywords: Artificial Earthquake, Conspiracy Theories, HAARP, Kahramanmaraş Earthquake, International Forces

Depreme İlişkin Komplo Teorilerine Yönelik Tutumların Belirlenmesi: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması**

Öz

Bu çalışmanın amacı, depreme yönelik geliştirilen komplo teorileri ile ilgili toplumun tutumunu değerlendiren bir psikometrik ölçüm aracı geliştirmektir. Bu amaç doğrultusunda 06.02.2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli depremlerden, dolaylı veya doğrudan etkilenen 369 kişi çalışma kapsamına dâhil edilmiştir. Katılımcılardan toplam 20 maddeden oluşan bir ölçek ve demografik bilgilere yönelik anketi içeren bir veri toplama aracı yoluyla veriler toplanmıştır. Katılımcılar demografik veriler açısından ele alındığında 369 katılımcının 245'inin kadın (%66.4), 124'ünün erkek (33.6) olduğu tespit edilmiştir. Yaş açısından en çok katılımcının 18-22 yaş (n=181, %49.1) aralığında olduğu tespit edilmiştir. Katılımcılar eğitim seviyesi açısından incelendiğinde ise en çok katılımcının Yüksekokul ve altındaki (n=170, %46,1) bir eğitim seviyesine sahip olduğu tespit edilmiştir. Veriler toplandıktan sonra açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizine tabii tutulmuştur. Açıklayıcı faktör analizi IBM SPSS, doğrulayıcı faktör analizi ise IBM AMOS paket programıyla gerçekleştirilmiştir. Açıklayıcı faktör analizi sonucunda 20 ifadeyi içeren 2 faktör bulunmuştur. Faktörlere altında toplanan ifadeleri en iyi açıklayacak şekilde "yapay yöntem" ve "uluslararası güçler" isimleri verilmiştir. Yapay yöntem faktörü 5, uluslararası güçler faktörü ise 15 ifadeden oluşmaktadır. Çalışma kapsamında geliştirilen ölçeğin açıklanan varyans oranı 70.736 (%70.736)'dır. Ayrıca Bartlett testinin sonucu $p < 0,05$

* Ethical approval for this study was obtained from Artvin Çoruh University Ethics Committee Presidency with the decision dated 05.03.2023 and numbered 83661.

** Bu çalışma için etik onay, Artvin Çoruh Üniversitesi Etik Kurul Başkanlığından 05.03.2023 tarih ve 83661 sayılı karar ile etik kurul onayı alınmıştır.

olarak tespit edildiği için istatistiki olarak anlamlı bir sonuç elde edilmiştir. Açıklayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen yapının teyit edilmesi için verilere doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Yapılan analiz sonucunda elde edilen modelin model uyum indeksleri (CMIN/df (χ^2/sd) =3.17, NFI=0.915, IFI=0.935, CFI=0.935, TLI=0.927, AGFI=0.921, SRMR=0.0454) incelendiğinde mükemmel derecede uyum sağladığı belirlenmiştir. Ayrıca alt faktörler (yapay yöntem ve uluslararası güçler) AVE (Yapay yöntem AVE değeri=0.53, uluslararası güçler AVE değeri=0.70) ve CR (Yapay yöntem CR değeri=0.71, uluslararası güçler CR değeri=0.95) değerleri açısından da model uyumunu sağlamaktadır. Bu durum, açıklayıcı faktör analizi ile geliştirilen ölçeğin doğrulayıcı faktör analizi ile de teyit edildiğini göstermektedir. Geliştirilen ölçeğin (20 ifade için) Cronbach α katsayısı 0.970 olarak (yapay yöntem:0.816, uluslararası güçler=0.974) hesaplanmış ve yüksek derecede güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak geliştirilen ölçeğin, depreme yönelik komplex teorisi tutumunu belirlemek için kullanılabilmesine karar verilmiştir. Depremın tetiklenme ihtimalinden dolayı depreme yönelik komplex teorilerine inanma olasılığının yüksek olduğu öngörülmektedir. Bu çalışmada bu ihtimali öne alan düşüncelere yönelik ölçek geliştirilmiştir. Literatürde depreme yönelik bir komplex ölçeğine rastlanmamış olması, geliştirilen ölçeğin özgünlüğünü ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yapay Deprem, Komplex Teorileri, HAARP, Kahramanmaraş Depremi, Uluslararası Güçler

Giriş

Deprem, doğal bir afet olarak değerlendirilmektedir. Deprem bölgesi olarak adlandırılan yerleşkelerde belli aralıklarla deprem olması muhtemeldir. Türkiye’de çeşitli fay hatlarını barındıran coğrafi yapısı nedeniyle deprem bölgesi olarak adlandırılmakta olup, tarih boyunca da irili, ufaklı çeşitli depremler meydana gelmiştir. Bu depremlerden birisi de 06.02.2023 tarihinde gerçekleşen Kahramanmaraş merkezli depremlerdir. Aynı bölge merkezli çok kısa süre içerisinde iki büyük ölçekli depremin meydana gelmiş olması deprem konusunda çalışmalarını bulan bilim insanlarının çok mümkün olmayan ve yaşanması çok zor olan bir durum olarak nitelendirilmiştir. Özellikle bu savı ortaya atan bilim insanlarının depreme yönelik komplex teorilerinin ortaya çıkmasına uygun bir zemin hazırladığını söylemek mümkündür.

Deprem ile ilgili olarak çok sayıda görsel, yazılı ve sözlü bilgiler, sosyal medya vasıtasıyla toplum arasında da dolaşmaktadır. Bu bilgilerden bazıları mantıklı düşüncelere dayanırken, bir kısmının ise tamamen hayali, herhangi bir bilgi üretmeyen ve bir dayanağı olmayan söylentiler olduğu görülmektedir. Bu çalışmada bu durumdan hareketle toplumun depreme yönelik ortaya çıkan söylentilere karşı ne düzeyde tepki verdiği ve bu söylentilere ne düzeyde inandığının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bilimsel bilgi elde edilmesi için öncelikle doğru bir ölçüm aracının olması gerekmektedir. Depreme ilişkin komplex teorilerine yönelik tutumları ölçmek amacıyla literatürde geliştirilen herhangi bir ölçeğe rastlanmamıştır. Bu sebepten dolayı depreme yönelik geliştirilen komplex teorilerine karşı tutumun belirlenmesi için psikometrik bir ölçüm aracı geliştirilmesinin faydalı olacağı öngörülmektedir. Bu çalışmanın amacı da 06.02.2023 tarihli merkez üstü Kahramanmaraş olan depremlere yönelik komplex teorilerinin toplumdaki tutumun tespit edilmesi ve bu tutumu değerlendirmek üzere bir psikometrik ölçeğin literatüre kazandırılmasıdır. Bu çalışmanın, deprem hakkındaki yanlış ve yanıltıcı bilgilerin yayılımı konusunda önemli olabileceği, literatüre ve ilgili birimlere önemli fikirler sunacağı öngörülmektedir.

1. Kavramsal Çerçeve

Komplex teorileri ile ilgili pek çok tanımın olduğunu söylemek mümkündür. Bu tanımlamalardan bazılarına aşağıda yer verilmiştir. Komplex teorileri, genellikle bir durumun temel nedeninin, yasadışı ve gizli bir amaç doğrultusunda bir araya gelmiş birden çok aktörün planlarına dayandığı düşünülen yanlış inançları ifade eder. Bu teoriler, genellikle gerçek olmayan varsayımlara ve spekülasyonlara dayanır (Wang ve Kim, 2021). Komplex teorileri,

bazen tek bir olayı bazen de birden çok sıralı bir şekilde bir araya gelen olayı açıklayan, olaylara bir görünüm vermek için dünyaya dayatılan kalıplardır (Douglas ve Sutton, 2015). Komplo teorileri, "mit"ler, yanlış inançlar, yanlış bilgi ve söylentilerdir (Uscinski, 2018). Komplo teorileri, damgalanmış bilgi (gerçeğin doğrulanması için güvenilir kurumlar tarafından kabul edilmeyen) olarak adlandırılmaktadır. Hatta bu durum bazı durumlarda komplo teorilerine olan güvenin bir sebebi olarak görülmektedir (Barkun, 2015). Bir başka tanımda ise komplo teorileri, zayıfların güce karşı kullandıkları muhalefet aracıdır (Uscinski, 2018). Bu tanımlamaya göre güçlü olanların komplo kurmasına gerek yoktur. Bu durum da komplo teorilerine farklı bir bakış açısı kazandırmaktadır. En genel anlamıyla ise komplo teorileri, önemli olay ve koşulları güçlü grupların gizli ve kötü niyetli eylemleri olarak tanımlanmaktadır (Sunstein ve Vermeule, 2008; Douglas, 2021; Ejaz ve diğerleri, 2021; Luo ve Jia, 2022).

Komplo teorileri, sayısal olarak küçük bir grup tarafından siyasi ve ekonomik gücü elde tutmak yoluyla gerçekleştirilen gizli eylemlerdir (Serani, 2021; Stoica ve Umbres, 2021; Egorova, 2020). Birçok bilim insanına göre komplo teorilerinin kaynağı, kişinin ön yargıları ve kişisel yorumu sonrasında ortaya konan düşüncedir (Kaya, 2021). Komplo teorileri, kişilere ve kurumlara yönelik etkide bulunan gerçek komploları içerdiği gibi, bilgiden ve araştırmadan yoksun sahte komploları da içerebilmektedir (Kaya, 2021).

Komplo teorilerinin çeşitli dayanakları mevcut olup, sosyal ve politik söylemlerde bol miktarda bulunur. Çok uzun süredir varlığını sürdürse de komplo teorilerine duyulan ilgi son 20 yılda artış göstermiş durumdadır (Uscinski, 2018; Douglas ve Sutton, 2023). Bireylerin komplo teorilerine inanma durumunu etkileyen faktörler; psikolojik faktörler, epistemik faktörler, varoluşsal faktörler, sosyal faktörler, demografik faktörler, politik faktörler ve ideolojidir (Douglas ve diğerleri, 2019; Buturoiu ve diğerleri, 2021). Van Prooijen ve Jostmann (2013)'a göre komplo teorileri ile ahlaki durum arasındaki bir etkileşim söz konusudur. Komplo teorilerine olan inanç belirsizlik ortamlarında yüksektir. Kriz anında deneyimlenen korku, belirsizlik ve kontrolden çıkmış olma hissiyle gelen duygular komplo teorilerine inanmada etkili olmaktadır. Komplo teorileri genellikle, kriz dönemlerinde ortaya çıkmaktadır. Komplo teorilerine ulaşmak özellikle internetten sonra çok daha kolay hale gelmiştir (Van Prooijen ve Douglas, 2017; Cinelli ve diğerleri, 2022). Sosyal medya kullanımı ile komplo teorilerine inanç hakkında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Sosyal medyayı kullandıkça bireylerde komplo teorilerine olan inancın arttığı gözlemlenmiştir (Enders ve diğerleri, 2021).

Komplo teorilerinin son 20 yılda bilim dünyasında yer edinmesinde, 21.yy'ın başlangıcı kabul edilen 2000'li yıllara gelindiğinde komplo teorilerine konu olan birçok olay meydana gelmesinin payı büyüktür. Bu olaylar; birleşik krallıkta Prenses Diana'nın ölümü, ABD'de 11 Eylül saldırıları, ABD'de George Bush'un çekişmeli seçimi ve ABD Başkanı olarak Barack Obama'nın seçilmesi olarak sıralanmaktadır. Bu olayların meydana gelmesiyle birlikte komplo teorileri konusuna bilim dünyasında önem verilmeye başlanmıştır. Komplo teorilerine konu olan durumlardan birisi de iklim değişikliğidir (Goertzel, 1994; Räikkä, 2009; Uscinski, 2018; Douglas ve Sutton, 2015; Douglas ve diğerleri, 2019; Van Prooijen ve diğerleri, 2022).

Akademik camiada komplo teorileri ile ilgili çalışmalar azdır (Sunstein ve Vermeule, 2008). Aşağıda bu çalışmalardan bahsedilmektedir. Bu çalışmalar içerisinde yer alan genel komplo teorisi ölçeği Brotherton ve diğerleri, (2013) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 15 maddeden oluşmaktadır. Goertzel (1994) tarafından alana kazandırılan çalışmada 384 kişi örneklem olarak seçilmiştir. Örneklem olarak seçilen bu kişilerden komplo teorilerinin gerçekliğine ilişkin

tutumların ölçümü amaçlanmıştır. Çalışmaya katılan katılımcıların 10 komplo teorisinden birçoğunun düşük oranla da olsa doğru olabileceklerine inandıkları bulunmuştur. Çalışma kapsamında ortaya çıkan bir başka sonuç ise, bir komplo teorisine inanan bireyin diğer komplo teorisini de inanma düzeyinin yüksek olmasıdır. Swami (2012) çalışmasında Malezya'daki halkın, Yahudilere yönelik olarak geliştirilmiş komplo teorileri hakkındaki tutumlar ele alınmıştır. Çalışma 2 basamaktan oluşmaktadır. İlk basamakta genel Yahudi komplo teorisine ilişkin olarak 368 kişiye ulaşılmış ve tek boyutta genel bir Yahudi komplo teorisi olduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın ikinci basamağında ise Yahudi komplo teorisi, genel komplocu düşünce ve ideolojik tutum perspektifinden ele alınmıştır. Malezya'da Yahudi komplo teorisinin psikolojik bağlamda olduğu tespit edilmiştir. Douglas ve diğerleri (2017) tarafından alana kazandırılan çalışmada, komplo teorilerinin ortaya çıkışını etkileyen faktörler ve bu teorilerin birey üzerindeki etkisinin hangi yönde olduğu incelenmiştir. Komplo teorilerinin popüleritesini arttıran faktörlerin; kişinin çevresini anlaması, güvende hissetmek ve çevre üzerinde kontrol sahibi olmak ve olumlu bir imaj sürdürmek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, komplo teorilerinin insanın motivasyonunu arttıran bir unsur olmadığı, bireylere komplo teorilerinin çekici geldiği sonucuna ulaşılmıştır.

Tüm dünyada çok kısa sürede pandemi haline gelen covid-19 hakkında çeşitli komplo teorileri üretilmiştir. Bu teoriler genel olarak; "covid-19 yapay bir hastalıktır", "covid-19 laboratuvar ortamında oluşturulmuş bir biyolojik silahtır", "covid-19 bir aldatmacadan ibaret" vb. şeklinde sıralanmaktadır (Douglas, 2021a). Covid-19 komplo teorileri ile ilgili çeşitli çalışmalar literatürde yer almaktadır. 1213 kişi ile gerçekleştirilen bir çalışmada covid-19 komplo teorilerine inanma düzeyi ile hükümete güven arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Yani, covid-19 komplo teorilerine inanma hükümete duyulan güveni azaltmaktadır. Bu durumun tam tersi de doğrudur (Pummerer ve diğerleri, 2022). Bierwiazonek ve diğerleri(2020) tarafından alana kazandırılan çalışmada covid-19 komplo inancı ile sosyal mesafe duyarlılığı arasındaki ilişkinin ortaya konması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda 403 kişi örneklem kapsamına alınmıştır. Çalışmada ortaya çıkan sonuç, covid-19 komplo teorisi inancının sosyal mesafe duyarlılığını negatif yönde etkilediği şeklindedir. Covid-19 aşılı ile ilgili çeşitli komplo teorileri mevcuttur. Türkiye, Covid-19 ile mücadelede çeşitli ülkeler tarafından üretilen aşılı vatandaşlarına uygulayan ülkelere birisi olmuştur. Uygulanan bu aşılı karşı olan, yapılmaması gerektiğini söyleyen, bu iddiaları ortaya atarken de aşının genetik kodlarda değişiklik meydana getirdiğini, insan bedenine yerleştirilmesi planlanan mikroçipler için aşının bir ön hazırlık olduğunu, aşılıların cenin dokusu içerdiğini savunan bir grup bulunmaktadır. Bu grubun, özellikle sosyal medya üzerinden çeşitli yorumlarda bulunduğu tespit edilmiştir (Kaya, 2021). Covid-19 ile ilgili komplo teorilerinin aşılı karşıtlığı ile paralel bir ilişkisi bulunmaktadır. Covid-19 komplo teorisine inanan bireylerin geliştirilen covid-19 aşılı karşı olumsuz tutumları bulunmaktadır (Değer, 2022; Karagöz ve diğerleri, 2022).

Gelişmiş ülkeler olarak adlandırılan ülkelere HAARP teknolojisi ile ilgili çalışmaların belli süredir devam ettiği bilinmektedir. "HAARP ile yapay olarak fay tetiklenebilir mi? İstenen yerde deprem oluşturulabilir mi?" tarzında ifadeler depreme yönelik komplo teorilerinin varlığını ortaya koymaktadır. Alanyazında doğrudan depreme yönelik komplo teorileri hakkındaki tutumların toplum tarafından nasıl benimsendiğini ortaya konan çalışmaların çok kısıtlı olduğu tespit edilmiştir. Bu yönde yer alan çalışmalardan birisi Papoli-Yazdi (2022) tarafından alana kazandırılmıştır. İlgili çalışmada 1978 ve 1979 yıllarında İran'da meydana

gelen depremlerin nükleer silah yoluyla tetiklendiği iddiasının toplum tarafından ne ölçüde benimsendiği incelenmiştir. Bu duruma inancın belli aşamada İran halkında olduğu tespit edilmiştir. Papoli-Yazdi (2022) tarafından 1978 ve 1979 yıllarında İran'da meydana gelen depremlerin yapay yolla gerçekleştirilmiş olma ihtimalinin afetlerden yaklaşık 45 sene sonra araştırma konu olması komplo teorilerine duyulan önemin literatür tarihinde çok da eski olmamasından kaynaklanmaktadır. Depreme yönelik komplo teorilerini doğrudan konu alan çalışmaların çok kısıtlı olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu çalışmanın bu yöndeki boşluğu dolduracağı düşünülmektedir. Bu çalışmanın ortaya konmasındaki ana motivasyon kaynağı da budur.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Önemi, Amacı ve Problemi

Araştırmanın Deseni: Bu çalışma kesitsel nicel araştırma desenindedir. Araştırma, belirli bir zaman diliminde verilerin toplandığı, depreme yönelik komplo teorileri ile ilgili tutumları değerlendirmeyi amaçlayan bir ölçüm aracının geliştirilmesine odaklanmıştır.

Araştırmanın Amacı: Araştırmanın amacı, depreme yönelik geliştirilen komplo teorileri ile ilgili toplumun tutumunu değerlendirmek için kullanılacak bir psikometrik ölçüm aracı geliştirmektir. Bu doğrultuda, ölçeğin yapısını belirlemek, güvenilirliğini test etmek ve depreme yönelik komplo teorilerine ilişkin tutumları ölçmek amaçlanmıştır.

Araştırmanın Önemi: Bu araştırmanın önemi, depreme yönelik komplo teorileri ile ilgili tutumlar hakkında özgün bir ölçüm aracının geliştirilmesindedir. Geliştirilen ölçeğin, toplumda bu tür teorilere yönelik tutumlarını objektif bir şekilde değerlendirmek için kullanılacağı öngörülmektedir. Ayrıca, bu çalışma kapsamında geliştirilen ölçek, özgünlüğünden dolayı ilgili literatüre katkı sağlaması açısından da önemlidir. Bu da çalışmanın bilimsel literatüre katkı sağlamak adına önemli olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın Problemi: Araştırmanın temel problemi, depreme yönelik komplo teorilerine ilişkin toplumun tutumlarını objektif bir şekilde ölçen bir ölçek eksikliğidir. Bu eksiklik nedeniyle, depreme yönelik komplo teorileri üzerine yapılan araştırmalarda tutumların güvenilir bir şekilde değerlendirilememektedir. Bu bağlamda, bu araştırmanın amacı, bu eksikliği gidermek ve depreme ilişkin komplo teorilerine yönelik tutumları ölçmek için güvenilir bir ölçüm aracı geliştirmektir.

2.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, Kahramanmaraş merkezli depremlerden dolayı veya doğrudan etkilenen bireyler oluşturmaktadır. Depremden doğrudan etkilenen bireylerden kasıt, depremin hissedildiği 11 şehirdeki kişilerken dolayı etkilenen bireyleri ise 11 şehir dışında yaşayanlar oluşturmaktadır. Örneklem olarak ise 369 kişi araştırmaya dâhil edilmiştir. Araştırma kapsamında ulaşılan bu kişilere ulaşılırken kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiş olup, katılımcılara çevrimiçi yöntemle ulaşılmıştır. Yapılan post-hoc güç analizi sonuçlarına göre, "Depreme İlişkin Komplo Teorilerine Yönelik Tutumların Belirlenmesi: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması" için 369 kişilik örneklemimiz yeterli güce sahiptir. Analiz sonuçları, etki büyüklüğü $f^2=0.15$, anlamlılık düzeyi $\alpha=0.05$ ve güç değeri $(1-\beta \text{ err prob})=0.9999998$ olarak hesaplanmıştır. Bu yüksek güç değeri, ulaşılan örneklemin çalışmanın ana değişkenlerini ve aralarındaki ilişkileri güvenilir bir şekilde tespit etmek için yeterli olduğunu ve sonuçların evreni temsil etme kabiliyetini sağladığını göstermektedir. Bu nedenle, çalışma kapsamında ulaşılan örneklem, geniş bir evreni temsil edebilecek niteliktedir.

2.3. Araştırmanın Kavramsal Modeli

Deprem kompo teorileri tutumunu etkileyen faktörler (yapay yöntem ve uluslararası güçler) ile bunlar arasındaki yapısal ilişkilerin ortaya konulması adına araştırmanın kavramsal alt yapısı meydana getirilmiştir. Ölçek alt boyutları isimlendirilirken faktör altında toplanan maddeleri en iyi ifade eden kelimelere karar verilmiştir. Ölçek alt boyutlarının isimlendirilmesinde herhangi bir kaynaktan yararlanılmayıp tamamen ölçek maddelerini ifade edecek terimler seçilmiştir.

2.4. Ölçeğin Oluşturulma Süreci

Katılımcılara uygulanacak ölçek formatı hazırlanırken literatüre (Goertzel, 1994; Swami, 2012; Brotherton ve diğerleri, 2013; Uscinski, 2018; Kaya, 2021; Douglas, 2021b; Papoli-Yazdi, 2022; Pummerer ve diğerleri, 2022; Cinelli ve diğerleri, 2022; Douglas ve Sutton, 2023) dayandırılarak kavramsal yapı oluşturulmuştur. Bu kavramsal yapıya uygun olarak araştırmacılar tarafından soru havuzu oluşturulmuştur.

Ölçek geliştirme sürecinde literatürde çeşitli yol ve yöntemler bulunmaktadır. Bu çalışmada Büyüköztürk'ün (2005) önermiş olduğu aşama ve ölçütler dikkate alınmıştır. Bu kapsamda öncelikle problem tanımlanması yapılmış. Yani literatür taranarak ilgili çalışmalar detaylı olarak değerlendirilmiştir. İkinci adımda, ölçek için madde havuzu oluşturulmuştur. Üçüncü adımda, uzman görüşü ve ön kontroller sağlanarak olası hataların engellenmesi amaçlanmıştır. Uzman görüşünün alınmasında Delphi tekniğinden yararlanılmıştır. Delphi tekniği, araştırmacının belirlediği uzman paneline, depremlere ilişkin kompo teorilerine yönelik tutumların ölçülmesine ile ilgili belirli soruları içeren bir ölçek gönderilerek başlamıştır. Uzmanlar, kendi görüşlerini diğer uzmanların bilgisine sunmadan, anonim olarak bu soruları değerlendirmişlerdir. Toplanan görüşler araştırmacı tarafından derlenerek özetlenmiş ve bu özet, uzmanlara tekrar gönderilmiştir. Bu süreç, uzmanlar arasında bir uzlaşma sağlanana kadar devam etmiştir. Son adımda ise pilot uygulama yapılmış ve çalışmanın örnekleme ölçeğinin uygulanması gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmanın pilot uygulaması, özellikle soruların doğru anlaşılıp anlaşılmadığını değerlendirmek amacıyla tasarlanmıştır. Pilot uygulama, 27 kişi üzerinde gerçekleştirilmiş olup, temel odak sorununun yanıtlanabilmesi için yeterli bir örneklem büyüklüğü sağlanmıştır. Pilot çalışmada kullanılan yöntem, ölçeğin tasarım aşamasındaki temel hedeflere odaklanmayı amaçlamıştır.

2.5. Araştırmada Kullanılan İstatistiksel Yöntemler

Verileri analiz etmek için kullanılacak yöntemi belirlemek amacıyla, normalite dağılımı incelendi. Normalite göstergeleri olarak çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) katsayıları göz önüne alındı. Bu bağlamda, ölçeğin tamamı ve alt boyutlar için çarpıklık ve basıklık değerlerinin normal sınırlar içinde olduğu belirlenmiştir (+1.745/-1.417) (Tabachnick ve Fidell, 2001). Araştırma kapsamında toplanan verilerin analizinde istatistik paket programlarından yararlanılmıştır. Bu paket programlar IBM SPSS ve AMOS' tur. Araştırmanın amacına bağlı olarak verilere açıklayıcı faktör analizi (AFA) ve doğrulayıcı faktör analizleri (DFA) yapılmıştır. Ayrıca değişkenlere ilişkin fark analizlerini tespit etmek amacıyla t-testi (ikili gruplar için) ve ANOVA testi (ikiden fazla gruplar için) kullanılmıştır.

3. Bulgular ve Tartışma

3.1. Araştırma Verilerinin Güvenilirliği

Test yeniden test güvenilirliğinin sağlanması için taslak ölçek 26 bireye 21 gün arayla pearson korelasyon katsayısının belirlenmesi için iki defa uygulanmıştır. Yapılan uygulama sonucunda Pearson korelasyon katsayısı 0,88 (%88) bulunmuştur. Bu da iki uygulama arasında çok

yüksek düzeyde pozitif korelasyon bulunduğunu göstermektedir. Farklı zamanlarda yapılan ölçümlerin çok benzer olduğu istatistiki olarak belirlenmiş olup ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 1’de alt faktörler ve ölçeğin tamamına ilişkin güvenilirlik katsayıları verilmiştir.

Tablo 1. Ölçek Güvenilirlik Katsayıları

Faktör	İfade Sayısı	Güvenilirlik Katsayıları
Ölçeğin Tümü	20	0.970
Yapay Yöntem Faktörü	5	0.816
Uluslararası Güçler Faktörü	15	0.974

Tablo 1 incelendiğinde ölçeğin tümü, yapay yöntem ve uluslararası güçler faktörlerinin Cronbach Alpha kat sayısının $0.80 \leq \alpha < 1,00$ arasında değer aldığı görülmektedir. Bu durum ölçeğin ve alt faktörlerin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir.

Yapay Yöntem faktörü, katılımcıların HAARP teknolojisinin depremleri etkilediğini düşünmeleri ve depremin yapay olarak oluşturulabileceği inancını içermektedir. Örneğin, katılımcıların "HAARP teknolojisi ile kırılmaya yakın olan fayların harekete geçirildiğini düşünüyorum" ifadesi bu faktöre örnektir.

Uluslararası Güçler faktörü ise katılımcıların uluslararası güçlerin depremleri çeşitli amaçlarla kullanabileceği düşüncesini içermektedir. Örneğin, katılımcıların "Depremler savaşta silah olarak kullanılabilir" ifadesi bu faktöre örnektir.

3.2.Açıklayıcı Faktör Analizine İlişkin Bulgular

IBM SPSS paket programı aracılığıyla araştırmacılar tarafından oluşturulan soru havuzundaki ifadeler faktör analizi uygulanmış olup ifadelerin faktör yükleri belirlenmiştir. Yapılan analiz sonucunda uyum sağlamayan KT1, KT2 ve KT3 ifadeleri ölçekten çıkarılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 2’de paylaşılmıştır.

Tablo 2. Ölçeğin Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) Bulguları

	İfadeler	Ort.	S.S	Faktör Yükleri	Açıklanan Varyans (%)
Yapay Yöntem	KT4	2.64	1.428	0.800	47.346
	KT2	2.43	1.331	0.786	
	KT3	2.57	1.582	0.670	
	KT5	2.20	1.340	0.620	
	KT8	2.81	1.462	0.539	
Uluslararası Güçler	KT15	2.12	1.349	0.846	23.399
	KT14	2.17	1.355	0.833	
	KT13	2.10	1.357	0.827	
	KT22	2.30	1.406	0.816	
	KT19	2.22	1.338	0.812	
	KT12	1.94	1.267	0.811	
	KT21	2.50	1.454	0.800	
	KT20	2.49	1.443	0.796	
	KT16	2.31	1.432	0.782	
	KT18	2.36	1.401	0.774	
	KT9	2.14	1.357	0.729	
	KT7	2.08	1.367	0.690	
	KT23	2.75	1.564	0.668	
	KT17	2.45	1.519	0.665	
	KT10	2.07	1.288	0.653	

Değerlendirme Kriterleri

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy: 0.972

Approx. Chi-Square: 7629.272

Barlett’s Test of Sphericity: 0,000

Extraction Method: Principal Components Rotation Method: Varimax Açıklanan Varyans Toplamı: 70.736

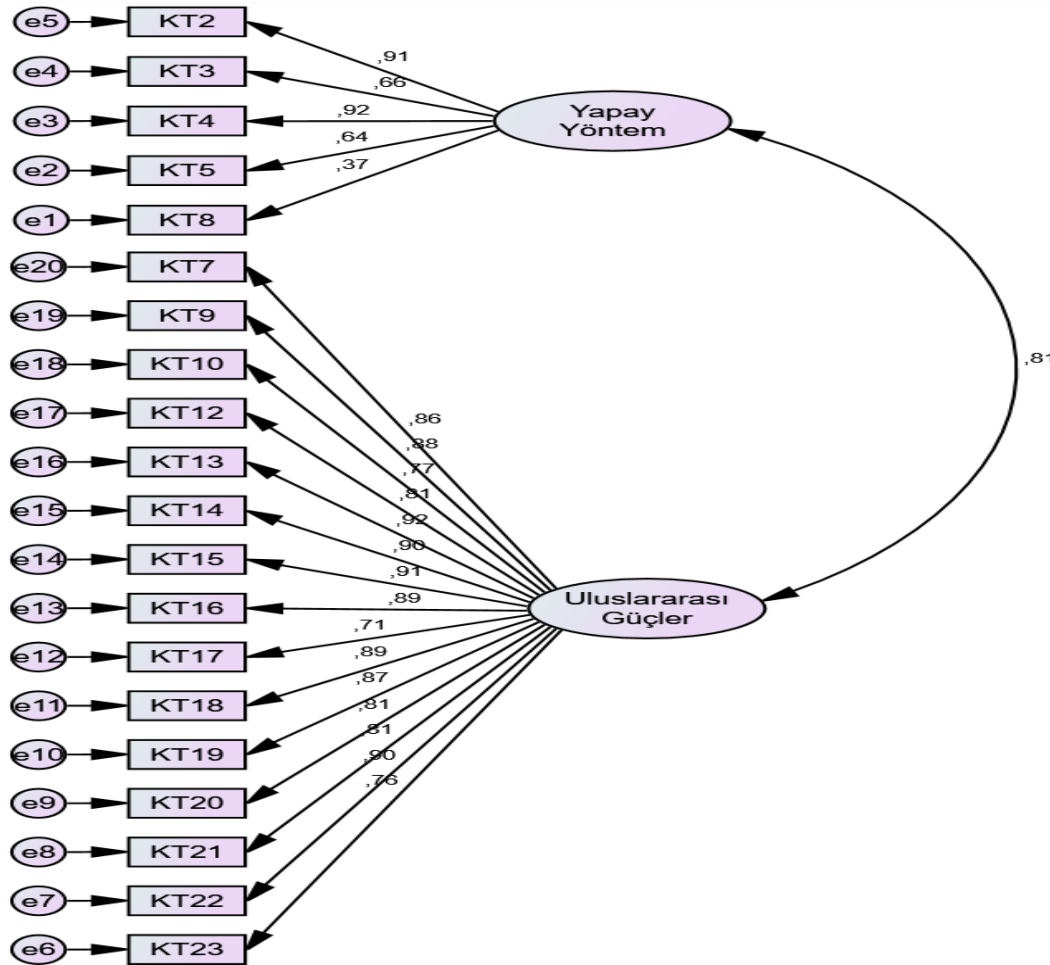
Tablo 2 incelendiğinde KMO değerinin 0.972 olduğu görülmektedir. Bu değer $0.80 \leq \alpha < 1,00$ arasında olduğu için sonuç mükemmeldir. Bu değer yüksek çıkması örneklem büyüklüğünün faktör analizi için yeterli olduğunun göstergesidir. Ayrıca Barlett testinin sonucu $p < 0.05$ olduğu için anlamlıdır. Bu durumda değişkenler arasında yüksek korelasyonlar mevcut olduğunu ve verilerin çoklu normal dağılımdan geldiğini göstermektedir. Elde edilen her iki bulguya göre veriler faktör analizi için uygundur ve örneklem yeterlidir. Faktör yük değerinin 0.30'un üzerinde olması yeterlidir. Analizde en küçük faktör yük değeri 0.539 olarak bulunmuştur. Özdeğerlerin açıkladıkları birikimli varyans miktarı, toplam varyansın %70.736'sıdır.

Rotasyonlu (dönüşümlü) faktör yükleri hesaplanan maddelerin yapılan analizler neticesinde, ölçeğin 20 maddeden ve 2 boyuttan oluştuğu görülmektedir. Dönüşümlü faktör yüklerinden faydalanılarak faktörlerdeki maddelerin taşıdıkları anlam dikkate alınarak elde edilen boyutlara sırasıyla "Yapay Yöntem ve Uluslararası Güçler" adları verilmiştir.

3.3. Doğrulayıcı Faktör Analizine İlişkin Bulgular

Bu bölümde açıklayıcı faktör analizi sonucunda belirlenen faktörlere uyum derecesinin test edilmesi için Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) uygulanmıştır. DFA ile yapısal geçerlilik analizi yapılmış olup, model uyumunun diyagramı Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1. Ölçüm Modeli ve Uyum İyiliği Sonuçları

Tablo 3. Araştırmanın Model Uyumu Sonuçları

Uyum İndeksleri	Hesaplanan Değer
CMIN/df (χ^2/sd)	3.17
NFI	0.915
IFI	0.935
CFI	0.935
TLI	0.927
AGFI	0.921
SRMR	0.0454

Uyum indeksleri için kabul edilebilir değerler; ($\chi^2/sd < 5$, NFI > 0.90, IFI > 0.90, CFI > 0.90, TLI > 0.90, AGFI > 0.90 ve SRMR < 0.08) şeklindedir (Munro, 2005; Hooper ve diğerleri, 2008; Schumacker ve Lomax, 2010).

Tablo 3'te verilen uyum değerleri model uyumunun (model fit) iyi uyum içinde olduğunu göstermekte ve modelin yapı geçerliliğinin sağlandığı söylenebilir.

İyileştirilmiş ölçüm modeline ilişki DFA sonuçları Tablo 4'teki gibidir.

Tablo 4. İyileştirilmiş Ölçüm Modeline İlişkin DFA Sonuçları

Faktörler	İfade	Standartlaştırılmış Değer	Tahmin	Standart Değer	T değeri	p	AVE	CR
Yapay Yöntem	KT4	0.921	1.531	0.107	14.363	0.00	0.53	0.71
	KT2	0.906	1.404	0.099	14.232	0.00		
	KT3	0.659	1.214	0.109	11.145	0.00		
	KT5	0.641	1.000					
	KT8	0.371	0.631	0.095	6.660	0.00		
Uluslararası Güçler	KT15	0.906	1.025	0.052	19.576	0.00	0.70	0.95
	KT14	0.896	1.018	0.053	19.305	0.00		
	KT13	0.922	1.049	0.052	20.015	0.00		
	KT22	0.904	1.066	0.055	19.511	0.00		
	KT19	0.872	0.978	0.052	18.625	0.00		
	KT12	0.808	0.858	0.051	16.953	0.00		
	KT21	0.812	0.990	0.058	17.054	0.00		
	KT20	0.815	0.986	0.058	17.130	0.00		
	KT16	0.888	1.066	0.056	19.079	0.00		
	KT18	0.892	1.049	0.055	19.192	0.00		
	KT9	0.880	1.001	0.053	18.857	0.00		
	KT7	0.858	0.984	0.054	18.273	0.00		
KT23	0.762	1.000						
KT17	0.709	0.903	0.062	14.506	0.00			
KT10	0.766	0.827	0.052	15.892	0.00			

Regresyon değerleri, gözlenen değişkenlerin, gizli değişkenleri tahmin etme gücünü, yani faktör yüklenimlerini gösterir. Yukarıdaki her ikili ilişki için "p" değerleri 0.001'den küçük olduğu için faktör yüklenimleri önemlidir. p değerlerinin önemli çıkması maddelerin, faktörlere doğru yüklendiğini göstermektedir. Ayrıca standardize edilmiş regresyon katsayılarının 0.371 ve daha büyük olması gizli değişkenleri tahmin etme gücünün, yani her bir maddenin faktör yüklenimlerinin yüksek olduğunu göstermektedir.

AVE değerinin 0,50'den, CR değerinin ise 0.60'tan büyük olduğu durumlarda uyum geçerliliği sağlanmaktadır (Hair ve diğerleri, 2010). Yukarıdaki tabloda hesaplanan AVE değeri 0,53 ve üstü, CR değeri de 0.71 ve üzeri olduğundan model uyum geçerliliğini sağlamaktadır. Modelin uyum geçerliliği belirlendikten sonra araştırma kapsamına dâhil edilen katılımcılara demografik bulgularına da yer verilmiştir. Demografik bulgular aşağıdaki gibidir.

Tablo 5. Değişkenlere İlişkin Fark Analizleri

	N	%	Yapay Yöntem		Uluslararası Güçler	
			t/F	p-değeri	t/F	p-değeri
Cinsiyet						
Kadın	245	66.4	3.392	0.001	1.889	0.060
Erkek	124	33.6				
Yaş						
18-22	181	49.1	0.127	0.880	0.331	0.719
23-30	117	31.7				
31 ve üstü	71	19.2				
Eğitim Düzeyi						
Yüksekokul ve altı	170	46.1	1.931	0.146	0.841	0.432
Lisans	163	44.1				
Lisansüstü	36	9.8				

Tablo 5 incelendiğinde araştırmaya 369 kişinin dâhil edildiği görülmektedir. 369 kişiden 245'i kadın (%66.4), 124'ü (%33.6) ise erkektir. Katılımcıların yarısına yakını (%49.1; n=181) 18-22 yaş arasında olup, lisans ve lisansüstü düzeyinde eğitim seviyesine sahip katılımcı sayısı 199 (%53.9)'dur.

İkili değişkeni bulunan cinsiyet için t-testi, ikiden fazla değişkene sahip yaş ve eğitim düzeyi için ise ANOVA testi uygulanmıştır. Yapılan analiz sonucunda cinsiyet değişkeni ile ölçeğin alt boyutlarından birisi olan yapay yöntem arasında istatistiki olarak ($p:0,001<0,05$) bir ilişki bulunmaktadır. Buna göre erkekler (3.25) kadınlara (2.98) göre depremin yapay yöntemle tetiklenebileceğine inanmaktadır. Diğer değişkenler ile ölçeğin alt boyutları arasında istatistiki olarak herhangi bir ilişki ($p>0.05$) tespit edilmemiştir.

Sonuç ve Öneriler

Her ne kadar bilim dünyasında komplo teorilerine çok güven olmasa da bu yöndeki çalışmaların özellikle son 20 yıllık süreçte arttığını görmek mümkündür. Bu durum, bilim dünyasında komplo teorisi diye bir kavramın giderek önem kazandığının bir göstergesi olarak nitelendirilebilir. Literatürde yer alan çalışmalarda pek çok siyasi ve sosyal olayın komplo teorisi bağlamında incelendiğini görmek mümkündür. Komplo teorilerine konu olan birçok olayın 21.yy'ın başı itibarıyla yaşanmış olması da bilim insanlarının komplo teorileri konusundaki çalışmalarının son 20 yılda yoğunlaşmasındaki diğer sebeplerdendir. Ayrıca sağlık hususunda da komplo teorilerinin olduğunu görmek mümkündür. Bilhassa da Aralık 2019 da ilk olarak Çin'de görülen, çok kısa sürede tüm dünyada pandemi haline gelen covid-19, daha sonrasında hastalığı elimine etmek için geliştirilen covid-19 aşırı ile ilgili komplo teorilerinin oldukça yaygın olduğu görülmektedir. Pummerer ve diğerleri, (2022), Bierwiazzonek ve diğerleri, (2020), Kaya (2021), Değer (2022) ve Karagöz ve diğerleri, (2022) gibi çalışmalarda çeşitli araştırmacılar tarafından covid-19 komplo teorilerine ilişkin bulgular literatüre kazandırılmıştır. Covid-19 komplo teorilerine inancın sosyal mesafe farkındalığını azalttığı ve aşı reddini tetiklediği ifade edilmiştir.

Brotherton ve diğerleri (2013) tarafından geliştirilen genel komplo davranışı ölçeğinde ifadelerin belli bir zümrenin tüm gücü elinde bulundurma isteği, uluslararası güçlerin genel hâkimiyet kurma isteği yönünde olduğunu görmek mümkündür. Bu araştırmada da depreme ilişkin komplo teorilerine yönelik tutumların "Yapay Yöntem" ve "Uluslararası Güçler" boyutları altında toplandığı görülmüştür. Bu durumda bu araştırmanın Brotherton ve diğerleri (2013) çalışması bulgularıyla uyduğu söylenebilir. Literatürde doğrudan depreme yönelik komplo teorileri ile ilgili çalışmaların kısıtlı olduğunu söylemek mümkündür. Bu yönde yer alan

çalışmalardan birisi Papoli-Yazdi (2022) tarafından alana kazandırılmıştır. İlgili çalışmada 1978 ve 1979 yıllarında İran'da meydana gelen depremlerin nükleer silah yoluyla tetiklendiği iddiasının toplumdaki algısı incelenmiştir. Bu duruma inancın belli aşamada İran halkında olduğu tespit edilmiştir. Bu durum da komplo teorilerinin en genel tanımı olan, güçlü kesim tarafından yönetilme arzusunun bir sebebi olarak değerlendirilebilir. 1978 ve 1979 yıllarında bölgede meydana gelen depremlerin yaklaşık 45 yıl sonra incelenmesi de komplo teorilerine bilim dünyasında verilen önemin son yıllarda artış göstermesinin bir sonucu olduğunu söylemek mümkündür. Bu çalışmada da Papoli-Yazdi (2022) çalışmasına benzer bir sonucun olduğunu söylemek mümkündür.

Türkiye'nin konum olarak çeşitli fay hatları üzerinde olduğu, böylelikle de deprem bölgesi olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu durumdan dolayı da tarihsel süreç içerisinde Türkiye'de çok büyük depremler meydana gelmiştir. Son olarak yaşanan Kahramanmaraş merkezli depremler ise çok kısa süre içerisinde gerçekleşen, yüksek şiddetli (7,7 ve 7,6) depremlerdir. Deprem uzmanları, böylesi büyüklükte iki depremin çok kısa süre içerisinde meydana gelme durumunun pek olası olmadığı açıklamaları, deprem meydana gelmeden önceki süreçte Türkiye eksenli olmak üzere uluslararası güçlerin çeşitli faaliyetlerde bulunması (İsveç'teki Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçiliği önünde Kuran-ı Kerim yakılması, Amerika Birleşik Devletlerine ait savaş gemisinin İstanbul'daki Dolmabahçe Sarayı karşısına çok büyük bayrak açarak demirlemesi, ortada bir terör faaliyeti yokken Türkiye'de hizmet veren 9 ülke konsolosluğunun bir anda kapatılıp vatandaşlarına ülkelerine dönmeleri yönünde talimat vermeleri) başta HAARP teknolojisi olmak üzere depremin oluşmasında yapay bir etkinin oluşup oluşmadığı noktasında Türkiye'de halk arasında şüphe neden olduğu öngörülmektedir. Bu çalışmada tam da bu noktadan hareketle ortaya konmuştur. Yapılan analiz sonucunda araştırmada geliştirilen ölçeğin depreme ilişkin komplo teorilerine yönelik tutumları ölçmede kullanılabilecek geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu tespit edilmiştir. Çalışma kapsamında geliştirilen "Depreme Yönelik Komplo Teorilerine Yönelik Tutumlar" ölçeği sadece Türkiye özelinde değil dünyanın çeşitli bölgelerinde de çeşitli çalışmalar kapsamında kullanılabilir.

Kaynakça

- Barkun, M. (2015). Conspiracy theories as stigmatized knowledge. *Diogenes*, 62(3-4), 114-120. <https://doi.org/10.1177/0392192116669288>
- Bierwiazzonek, K., Kunst, J. R., & Pich, O. (2020). Belief in COVID-19 conspiracy theories reduces social distancing over time. *Applied Psychology: Health and Well-Being*, 12(4), 1270-1285. <https://doi.org/10.1111/aphw.12223>
- Brotherton, R., French, C. C., & Pickering, A. D. (2013). Measuring belief in conspiracy theories: The generic conspiracist beliefs scale. *Frontiers in Psychology*, 4, 279. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2013.00279>
- Buturoiu, R., Udrea, G., Oprea, D. A., & Corbu, N. (2021). Who Believes in Conspiracy Theories about the COVID-19 Pandemic in Romania? An Analysis of Conspiracy Theories Believers' Profiles. *Societies*, 11(4), 138. <https://doi.org/10.3390/soc11040138>
- Büyükköztürk, Ş. (2005). Anket geliştirme süreci. *Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 1-19
- Cinelli, M., Etta, G., Avalle, M., Quattrociochi, A., Di Marco, N., Valensise, C., ... & Quattrociochi, W. (2022). Conspiracy theories and social media platforms. *Current Opinion in Psychology*, 101407. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2022.101407>
- Değer, K. (2022) Koronavirüs Pandemi Döneminde Aşı Karşıtlığı Sosyal Medya ve Komplo Teorileri. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 2022(58), 123-138. <https://doi.org/10.47998/ikad.1070190>
- Douglas, K. M. (2021a). Are conspiracy theories harmless?. *The Spanish Journal of Psychology*, 24, e13. <https://doi.org/10.17/SJP.2021.10>
- Douglas, K. M. (2021b). COVID-19 conspiracy theories. *Group Processes & Intergroup Relations*, 24(2), 270-275. <https://doi.org/10.1177/136843022098206>
- Douglas, K. M., & Sutton, R. M. (2015). Climate change: Why the conspiracy theories are dangerous. *Bulletin of the Atomic Scientists*, 71(2), 98-106. <https://doi.org/10.1177/009634021557190>
- Douglas, K. M., & Sutton, R. M. (2023). What are conspiracy theories? A definitional approach to their correlates, consequences, and communication. *Annual Review of Psychology*, 74, 271-298. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-032420-031329>
- Douglas, K. M., Sutton, R. M., & Cichocka, A. (2017). The psychology of conspiracy theories. *Current Directions in Psychological Science*, 26(6), 538-542. <https://doi.org/10.1177/0963721417718261>
- Douglas, K. M., Uscinski, J. E., Sutton, R. M., Cichocka, A., Nefes, T., Ang, C. S., & Deravi, F. (2019). Understanding conspiracy theories. *Political psychology*, 40, 3-35. <https://doi.org/10.1111/pops.12568>
- Egorova, M. S., Parshikova, O. V., Chertkova, Y. D., Staroverov, V. M., & Mitina, O. V. (2020). COVID-19: belief in conspiracy theories and the need for quarantine. *Psychology in Russia: State of the Art*, 13(4), 2-25.
- Ejaz, W., Ittefaq, M., Seo, H., & Naz, F. (2021). Factors associated with the belief in COVID-19 related conspiracy theories in Pakistan. *Health, Risk & Society*, 23(3-4), 162-178. <https://doi.org/10.1080/13698575.2021.1929865>
- Enders, A. M., Uscinski, J. E., Seelig, M. I., Klofstad, C. A., Wuchty, S., Funchion, J. R., ... & Stoler, J. (2021). The relationship between social media use and beliefs in conspiracy theories and misinformation. *Political behavior*, 1-24. <https://doi.org/10.1007/s11109-021-09734-6>
- Goertzel, T. (1994). Belief in conspiracy theories. *Political psychology*, 731-742. <https://doi.org/10.2307/3791630>
- Hooper, D., Coughlan, J., & Mullen, M. R. (2008). Structural equation modelling: Guidelines for determining model fit. *Electronic Journal of Business Research Methods*, 6(1), 53-60.

- Karagöz, Y., Yalman, F., & Karaşin, Y. (2022). Covid-19'a Yönelik Komploların Aşı Tereddüdüne Etkisi: Aşı Tutumunun Aracı Rolü. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 19-31. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cagsbd/issue/74597/1179891>
- Kaya, S. (2022). Post-Truth Çağında Covid-19 Aşısı Üzerinden Sosyal Medyadaki Kamusal Komploların Üretimini İncelenmesi. *Firat University Journal of Social Sciences/Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(1), 279-290. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.995633>
- Luo, X., & Jia, H. (2021). When scientific literacy meets nationalism: Exploring the underlying factors in the Chinese public's belief in COVID-19 conspiracy theories. *Chinese Journal of Communication*, 1-23. <https://doi.org/10.1080/17544750.2021.1954963>
- Munro, B. H. (2005). *Statistical methods for health care research (Vol.1)*. lippincott williams & wilkins
- Papoli-Yazdi, L. (2022). Stone rain: the strange case of nuclear folklore in Iran's post-1979 revolution major earthquakes. *Time and Mind*, 15(1), 19-39. <https://doi.org/10.1080/1751696X.2022.2060757>
- Pummerer, L., Böhm, R., Lilleholt, L., Winter, K., Zettler, I., & Sassenberg, K. (2022). Conspiracy theories and their societal effects during the COVID-19 pandemic. *Social Psychological and Personality Science*, 13(1), 49-59. <https://doi.org/10.1177/19485506211000217>
- Räikkä, J. (2009). On political conspiracy theories. *Journal of Political Philosophy*, 17(2), 185-201. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9760.2007.00300.x>
- Schumacher, R. E., & Lomax, R. G. (2010). *A beginners guide to structural equation modeling: SEM*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates
- Serani, D. (2022). The Covid pandemic enters the ballot box: The impact of conspiracy theories on Italians' voting behaviour during the COVID-19 crisis. *Italian Political Science Review/Rivista Italiana di Scienza Politica*, 1-18. <https://doi.org/10.1017/ipo.2021.56>
- Stoica, C. A., & Umbreş, R. (2021). Suspicious minds in times of crisis: determinants of Romanians' beliefs in COVID-19 conspiracy theories. *European Societies*, 23(sup1), S246-S261. <https://doi.org/10.1080/14616696.2020.1823450>
- Sunstein, C. R., & Vermeule, A. (2008). *Conspiracy theories*
- Swami, V. (2012). Social psychological origins of conspiracy theories: The case of the Jewish conspiracy theory in Malaysia. *Frontiers in Psychology*, 3, 280. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2012.00280>
- Uscinski, J. E. (2018). The study of conspiracy theories. *Argumenta*, 3(2), 233-245. <https://doi.org/10.23811/53.arg2017.usc>
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2001). *Using multivariate statistics (4th ed.)*. Allyn & Bacon
- Van Prooijen, J. W., & Douglas, K. M. (2017). Conspiracy theories as part of history: The role of societal crisis situations. *Memory studies*, 10(3), 323-333. <https://doi.org/10.1177/1750698017701615>
- Van Prooijen, J. W., & Jostmann, N. B. (2013). Belief in conspiracy theories: the influence of uncertainty and perceived morality. *European Journal of Social Psychology*, 43(1), 109-115. <https://doi.org/10.1002/ejsp.1922>
- Van Prooijen, J. W., Spadaro, G., & Wang, H. (2022). Suspicion of institutions: How distrust and conspiracy theories deteriorate social relationships. *Current opinion in psychology*, 43, 65-69. <https://doi.org/10.1016/j.copsy.2021.06.013>
- Wang, J., & Kim, S. (2021). The paradox of conspiracy theory: The positive impact of beliefs in conspiracy theories on preventive actions and vaccination intentions during the COVID-19 pandemic. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(22), 11825. <https://doi.org/10.3390/ijerph182211825>

EK: Depreme İlişkin Kompo Teorileri Ölçeği

Aşağıda yer alan ölçek 5'li likert (1: Kesinlikle Katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4: Katılıyorum, 5: Kesinlikle Katılıyorum) şeklindedir. 5 alt boyut bulunmaktadır.

1- 1-5 nolu ifadeler yapay yöntem alt faktörünü,

2- 6-20 nolu ifadeler uluslararası güçler alt faktörünü ifade etmektedir.

Çalışmadaki No	No	İfade	Kesinlikle	Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne Katılıyorum	Ne Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle	Katılıyorum
			Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne Katılıyorum	Ne Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle	Katılıyorum	
4	1	HAARP teknolojisi ile kırılmaya yakın olan fayların harekete geçirildiğini düşünüyorum.								
2	2	Depremlerin meydana gelmesinde HAARP teknolojisinin etkili olduğunu düşünüyorum.								
3	3	Depremler savaşta silah olarak kullanılabilir.								
5	4	Bir yerde fay hattı yoksa bile HAARP teknolojisiyle deprem oluşturulabilir.								
8	5	Bazı bilim insanları bilmesine rağmen depremin yapay olarak yapılamayacağı hususunda demeçler vermektedir.								
15	6	Son olarak merkez üstü Kahramanmaraş'ta meydana gelen deprem işgal için bir ön hazırlıktır.								
14	7	Deprem ile Türkiye'nin içişlerine karışılmak istenmektedir.								
13	8	Türkiye'yi ekonomik olarak çökertmek için yapay yolla depremler üretiliyor.								
22	9	Son Kahramanmaraş depreminden sonra batılı güçlerin o bölgenin 6 km altında petrol arama çalışmaları haberleri bende depremin yapay olarak üretildiği hissiyatını uyandırdı.								
19	10	ABD'nin 2002 yılında yaptığı tatbikat, Türkiye'nin bugün işgal edilmesi için bir hazırlıktır.								
12	11	Dış güçler tarafından gönderilen ekipler yardımdan ziyade işgal için ön hazırlık olduğunu düşünüyorum.								
21	12	Depremden hemen sonra Elon Musk'un uydu göndermek istemesi tesadüfi olamaz.								
20	13	Son Kahramanmaraş depreminden sonra ABD başkanının istendiği takdirde savaş gemisi yardımı yapabilecekleri açıklaması Türkiye'de kaos ortamı oluşturmak içindir.								
16	14	Ortada terör yokken yabancı ülke konsolosluklarının kapatılması deprem öncesi bir senaryodur.								
18	15	ABD gemisinin Akdeniz'e demirlemesi depremin önceden bilindiğinin göstergesidir.								
9	16	Türkiye'yi kontrol altına almak için dış devletler tarafından depremin gerçekleştirildiğini düşünüyorum.								
7	17	Kahramanmaraş'ta iki büyük depremin üst üste yaşanması bende depremin dış güçler tarafından yapıldığı hissiyatını uyandırdı								
23	18	Amerikan menşeli The Simpsons çizgi filminde Kahramanmaraş'a giden bir savaş gemisi sahnesinin olması tesadüfi değildir.								
17	19	Kuran-ı Kerimin Türkiye Büyükelçiliği önünde yakılması deprem öncesi oluşan tesadüfi bir olay değildir.								
10	20	Depremin yeri ve şiddeti dış güçler tarafından belirlenebilir.								